

MISKOLC TÖRTÉNETE
IV/1.
1848-tól 1918-ig

Miskolc, 2003

A kötet szerzői

CSIFFÁRY GERGELY
CSIKI TAMÁS
DEÁK GÁBOR
DOBROSSY ISTVÁN
FARAGÓ TAMÁS
FAZEKAS CSABA
GODA GERTRUD
HOLOPCEV PÉTER
KÁPOLNAI IVÁN
KAPUSI KRISZTIÁN
LÉNÁRT BÉLA
NÉMETH GYÖRGYI

OLAJOS CSABA
PORKOLÁB TIBOR
RÉMIÁS TIBOR
SÁNDOR ISTVÁN
RÓZSA GYÖRGY
SOMORJAI LEHEL
STIPTA ISTVÁN
SZEGŐFI ANNA
TARCAI BÉLA
TÓVÁRI JUDIT
VERES LÁSZLÓ

Szerkesztette
VERES LÁSZLÓ

A szerkesztésben közreműködött
DOBROSSY ISTVÁN, FARAGÓ TAMÁS, FAZEKAS CSABA,
VIGA GYULA

Fotó
DOBRIK REZSŐ
KULCSÁR GÉZA
LÉZERPONT STÚDIÓ

Borítóterv
VARGA ÉVA

ISBN 963-7241-65-5-ö
963-9311-21-9

A kötet megjelent Miskolc Város Önkormányzata támogatásával
a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár
és a miskolci Herman Ottó Múzeum közös kiadványaként
Felelős kiadó: dr. Dobrossy István

Készült a Borsodi Nyomda Kft.-ben 2003. évben
Felelős vezető: Ducsa György ügyvezető igazgató

lemondását. A választók összeírására (1848-cal ellentétben) nem 12, hanem 8 körzetet állapítottak meg, és az összeírásokkal júniusra el is készültek. A tisztújításra 1867. június 25-én került sor, melynek eredményeként főbíróvá Losonczy Farkas Károlyt választották meg, szoros versenyben, hiszen alig 50 szavazattal előzte meg Kis Józsefet. Albíróvá közfelkiáltással Éles Jánost, főjegyzővé Marik Endrét, rendőrkapitánnyá Michalovits Sándort választották. A tanácsnoki állásokba Tallián Imre, Főzy Ábrahám, Szathmáry Pál, Balogh Péter kerültek, előbbi kettő törvényszéki, utóbbiak közigazgatási tanácsnokok, míg Apostol Pál árvaügyi tanácsnok lett. Megválasztották a 102 tagú közgyűlést is.¹⁴⁴

AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS SZERVEZETE, 1848-1871

Az önkényuralom korának változásai előtt, ezen a helyen érdemes részletesebben visszatekinteni a forradalom és szabadságharc időszakára, kizárólag a városi igazságszolgáltatás szervezetére vonatkozóan. Általában elmondható, hogy Miskolc jogéletében 1848-ban nem történt döntő változás. A város igazságszolgáltatását működtető szervezeti rend nem változott meg, megmaradtak azok a szervek és szokások, amelyeket az előző századból örökölt, és azok a központi elvárások, amelyeket az 1832-36. évi országgyűlés törvényei alakítottak át. A közigazgatás és az igazságszolgáltatás még nem különült el, a városi autonómia körébe tartozó ügyekben a régi szokások alapján, a helyi értékrendet, jogfelfogást és közbiztonsági igényeket követve a választott tisztviselők döntöttek. Igaz, a reformkorban egyre több törvény szabályozta a helyi igazságszolgáltatási rendszer szervezeti és eljárási kérdéseit is. A legdöntőbb ezek közül az 1836/20. tc. volt, amely az első fokú települési egységek három típusát különítette el. A különbségtétel alapja a szervezet fejlettsége, az önálló jogszolgáltatásra való képesség volt. A rendezett tanácsot nem tartó községek lakói főleg jobbágyok voltak, jogvitáikat, polgári és büntető peres ügyeiket az úriszékek, másodfokon a vármegyei törvényszékek döntötték el. A rendezett ítélő tanácsot tartó, ún. rendezett tanácsú községek már képesek voltak arra, hogy önálló igazgató-

¹⁴⁴ A közgyűlés és a városi tanács tevékenységére részletesen: BISTEI A. 1992. 67-83. p.

si és bírósági szervezetet tartsanak fenn, kisebb polgári perekben maguk bíraskodhassanak. Ebbe a körbe tartoztak az előző korszakban mezővárosi jogállást nyert települések, ide tartozott Miskolc is. Sajátos igazgatási egység volt a nemesi község, amely nemesi közbirtokosokból alakult, és amelynek lakosai előljáróikat maguk választották.

Az 1836/9. tc. rendelkezett a városi települések belső igazgatásáról és ítélkezési fórumairól. A községi bírakat a földesúr által megnevezett három jelöltből a lakosok választották, bírótársait, az esküdteket egy évi időtartamra szabadon választották. A törvény előírta, hogy a város jegyzőt köteles alkalmazni, aki már nem esett évenkénti választás alá. A jegyzők kiválasztása korábban a helyi közösségek autonóm ügye volt, a helyi igazgatásban fontos szerepet betöltő tisztviselőnek ezen túl törvényi előírás szerint „jó erkölcsűnek és ügyesnek” kellett lennie.¹⁴⁵ A törvény – modernnek minősíthető felfogás nyomán – első ízben rögzítette a bírák elmozdíthatatlanságának elvét, amikor kimondta, hogy a bírák és esküdtek egy év „leforgása előtt nem fosztathatnak meg szolgálataikról, ha csak kötelességük nagyobb elmulasztásával nem terheltetnének, vagy egyéb fontos körülmények másnak békélyheztesztését szükségessé nem tennék”. A rendi kori hagyománytól eltérő szigorúsággal törvény részletezte a városi háztartás vitelére vonatkozó szabályokat. A kamarai hatóság ettől kezdve erre a normára hivatkozva gyakorolta felügyeleti jogát, ellenőrizte a pénzügyi igazgatást, a jövedelmek felhasználását. Rendelkezett a belső terhek egyenlő elosztásáról és intézkedett a felügyelet kérdéséről. Az elkészített városi számadásokat, a költségvetést a kamara képviselői most már e törvénynél fogva vizsgálhatták felül. Az 1836/20. tc. a helyi igazságszolgáltatás gyorsítása érdekében lehetővé tette a kisebb perértékű magánjogi jogviták szóbeli elbírálását. Azokban az esetekben, ha a kereset 60 forint érték alatt volt, és a tényállás egyszerűen tisztázhatónak minősült, mellőzni lehetett az írásbeli formát. Ez a lehetőség Miskolc esetében is az ügyek gyorsabb elintézését tette lehetővé, hiszen ezekben a jogvitákban a bíró két tanácsossal vagy hiteles személlyel dönthetett és végre is hajtathatta a

¹⁴⁵ „Jegyzőt pedig, ki jó erkölcséről és ügyességéről ösmeretes, a földesúrnak jóváhagyása mellett az illető község szabadon fogad, mely jóváhagyás megtagadása esetében a megye közönsége a fennforgó nehézségeket elintézi, és minden esetre arra fog figyelmeztetni, hogy a községek jegyzők nélkül ne maradjanak.” (1836/9. tc. 1. §.) STIPTA I. 1998. 103–110. p.

hozott ítéletét. Ezekben a perekben nem volt szükség írásos keresetlevélre, a feleket nyolc napra lehetett idézni a tárgyalásra. A távolmaradó fél rovására rögtön ítéletet lehetett hozni, amelyet nyolc napon belül végre lehetett hajtani. Az árvaügy is ebben az időszakban vált a kötelező igazságszolgáltatás részévé. Ebben a periódusban kezdődött a rendszeres Helytartótanácsi ellenőrzés, ekkor szaporodtak meg az ítélkezés terén is a végrehajtó jellegű statútumok. Az előremutató reformok ellenére a területi jogszolgáltatás java részét a vármegye látta el. A város a vármegyével szemben gyakran országos szerveknél keresett védelmet, bár a szabad királyi városi címért folytatott küzdelme ebben a periódusban is eredménytelen maradt.¹⁴⁶

Az 1848. évi áprilisi törvények a bírósági szervezet terén nem hoztak döntő változást. Az államszervezet egészét nézve a legóvatosabb reformok éppen ezen a területen születtek. A reformkorban készült – modern polgári igényeknek megfelelő – igazságszolgáltatási tervezetek, javaslatok részletes kimunkálására és meghozatalára nem volt elegendő idő. A megszűnt kancellária helyett a jogszolgáltatás állami felügyeletét a független magyar igazságügyminisztérium vette át, de az 1848/3. tc. 27. §-a kimondta, hogy „a törvényes bíróságok és ítélőszékek törvényes önállásukban, s a törvény további rendeletéig eddigi szerkezetükben fenntartandók”. A bírák elmozdíthatatlanságáról is törvény született (1848/29. tc. 29. §). A miskolci jogszolgáltatás is a régi mederben folyt tovább.

Nem változott számottevően az ítélkezés központi szervezeti rendszere és az igazságszolgáltatás jellege sem. Igaz, az úriszék megszüntetése (1848/9. tc.) és az ősiség eltörlése (1848/15. tc.) lehetőséget adott arra, hogy ezen ügyek végső fórumaként a kúria egységes eljárási rendet dolgozzon ki. A vármegyék igazságszolgáltatási autonómiáját az áprilisi törvények nem sértették, sőt az átmeneti helyzetből adódó újabb hatásköröket állapítottak meg számukra. Az úriszék azonnali hatályú megszüntetésével a sommás perek a szolgabírák, a büntető és egyéb polgári ügyek a megyei törvényszékek elé kerültek (1848/9. tc. 4. §). A földesúri felügyelet alatt álló hatósági épületeket (tömlöcöket) az 1848/11. tc. 4. §-a alapján a megyék vették át. Az összesítési és elkülönítési ügyeket az 1848/10. tc. az alispán elé utalta; e fórum feladata lett a tárgyban hozott felsőbbírószági ítéletek végrehajtása is. A korábban földesúri hatóságok elé tartozó árvaügyek is a

¹⁴⁶ KÉRÉSZY Z. 1942. 256–259. p.; B.-A.-Z. m. Lt. V. 1501/c. 18. dob.; a szabad királyi városi címért folytatott küzdelemről: SZENDREI J. 1911. IV. köt. 10–176. p.

megyékhez kerültek. A vármegyei igazságszolgáltatás szervezetében sem történt döntő változás. A politikai, közigazgatási, bírói ügyek elkülönítésének 1848-ban nem volt meg a törvényi alapja. A bírák választásának jogát és az úriszék felügyeletének jogosultságát viszont 1848-ban a vármegyék elvesztették.

Megszűnt a magánföldesúri bíraskodás, felszámolták az úriszékeket (1848/11. tc.). A korábbi, hatáskörükbe tartozó kisebb polgári perek a szolgabírói székhöz, a jelentősebb polgári és büntetőügyek a megyei törvényszékekhez kerültek. A volt úrbéri viszonyból eredő viták a közigazgatási út helyett a bíróságok elé kerültek. Ezekről végző fokon a királyi kúria döntött. Az 1848/22. tc. 31. §-a megtiltotta a nemzeti őrsereg tagjainak testi büntetéssel való fenyegetését. A törvényhozás ekkor még nem oldotta fel az osztrák katonai büntetőjog hatályát. A sorkatonákra változatlanul a régi hadijogot kellett alkalmazni. A nemzetiségi és parasztnozgalmakkal szemben a forradalom (saját védelmére) statáriális és rendkívüli bíraskodás bevezetésére kényszerült. Az 1848. június 12-i, a nádor jóváhagyásával kiadott rendelet a rögtönítélő bíróság hatáskörét „az ország békéjének s a törvényes közrendnek erőszakos kitörésekkel kísért lázadás, lázítás, lázadásra bujtogatás s annak következtébeni gyilkosságok, rablások és gyújtogatások” eseteire terjesztette ki.

A Honvédelmi Bizottmány 1848. október 16-i utasításában felfüggesztette a civil bíróságok működését, és – a népfelkelés sikerének biztosítása érdekében – kiterjesztette a haditörvényszék hatályát a népfelkeléssel szemben tanúsított engedetlenségre is. Az utasítás a katonai és polgári biztosok, valamint a községi, városi eljárók számára katonai törvények szerinti statáriális jogkört biztosított. Az 1849. február 13-i vésztörvény alapján létrehozott bíróságok már a szervezett önvédelem eszközei voltak. Jellemüket tekintve rögtönítélő hadi és polgári vegyes bíróságokként működtek. Tagjaikat a Honvédelmi Bizottmány nevezte ki, szervezetileg függetlenek voltak a megyei bírósági rendszertől. Polgári és katonai tagokból álltak, azonos eljárás szerint bírálták el a katonai és civil személyek cselekményeit. Ezen bíróságok felügyeletét is az igazságügyminisztérium látta el. A rendkívüli bíróságok egyik változata a főhadsereggel együtt mozgó vegyes bíróság, a tábori vésztörvényszék volt. Fontos szerepet töltött be a pesti vészbíróság. A Honvédelmi Bizottmány a következő hónapokban összesen 18 vészbíróságot állított fel, amelynek tagjai részben katonák voltak. A rendkívül eltérő ítélkezési gyakorlat egységes írá-

nyítására 1849 júniusában egy országos központi vésztörvényszékbe vonták össze a hazaárulást elbíráló új bíróságokat. A központi vésztörvényszék országos hatáskört gyakorolt, szervezetileg az igazságügyminisztérium alá tartozott. Bíráinak nagy része a megszüntetett pesti vésztörvényszéktől került át. A Szemere-kormány időszakában került sor a vésztörvényszékek felszámolására. Az 1849. június 8-án tartott minisztertanács határozta el a vésztörvényszékek megszüntetését. Helyettük egy Pesten felállítandó országos központi politikai vegyes bíróság felállításáról döntött.

A viszonyok átmeneti normalizálódása után a hagyományos bíróságok tovább működhettek. A királyi kúria azonban nem követte a kormány elképzeléseit, ezért Vukovics Sebő igazságügy-miniszter 1849. május 26-án javasolta Kossuth Lajos kormányzóelnöknek a felsőbíróság teljes átalakítását. A kormányzóelnök ennek megfelelően elrendelte a hétszemélyes tábla, a királyi tábla és a váltófeltörvényszék megszüntetését, valamint olyan felsőbíróságok felállítását, amelyek a Függetlenségi Nyilatkozat szellemében bíraskodnak. Az átalakított hétszemélyes főtörvényszék fellebbezési bírósággént működött; a királyi tábla helyére állított országos törvényszék az előbbi hatáskörében járt el. A bíróságok tagjai egyenlővé váltak, „jogban és kötelességben” nem különböztek egymástól. Az elképzelés szerint addig, ameddig az esküdtszék büntető ügyekben is ítélezik, az országos törvényszéken egy olyan elkülönített osztályt kell alakítani, amely csak bűnügyekben dönt. A szabadságharc államának ekkor megfogalmazott terve szerint a hétszemélyes törvényszéken egy váltóosztályt kell kialakítani, és meg kell szüntetni az úrbéri perek külön elbírálását. Az ilyen ügyeket a polgári perekkel együtt kívánták tárgyalni. Megszüntették a nádori bíróságot, a tárnoki széket és a személynöki széket; a hozzájuk tartozó ügyekben az országos törvényszék járt el. Az új felsőbírósági rendszer kialakítása is megkezdődött. A hétszemélyes főtörvényszék – a rendelkezésére álló rövid idő alatt – három ügyosztályban, polgári, büntető és váltó tanácsban ítélezett. A kor szellemével egyező intézkedésként megszűnt az első fokú bíróságok személyi illetékessége terén korábban fennállt rendi különbség: a városok területén lakó nemesek is a városi bíróságok alá tartoztak.

Az 1848–49-es speciális bíróságokhoz tartoztak a katonai bíróságok. A magyar törvényhozás kísérletet tett a hadijog és a katonai törvényszéki rendszer átalakítására is. Az erre vonatkozó szabályozást a

Nemzetőrségi Haditanács 1848 júliusában adta ki. Súlyosabb vagy ismételten előforduló katonai fegyelmi vétség esetén a nemzetőri zászlóalj becsület- illetve esküdtszéke járt el. A 21 tagú testület elnöke csak a század kötelékébe tartozó tiszt lehetett. Az 1848. november 25-i hadügyminiszteri rendelet elvi éllel szögezte le, hogy a magyar hadsereg törvénykezési ügyeit ezután kizárólag magyar bíróságok intézhetik. Ezzel egy időben egy királyi katonai feltörvényszék felállítását rendelték el. A kormány Debrecenbe költözésével a katonai jog szerint hozott ítéletek fellebbezési fóruma a hadügyminisztérium igazságügyi osztálya lett.¹⁴⁷

Bár Miskolc presztízsét jelentősen növelte, hogy kivételezett mezővárosként két képviselőt küldhetett a népképviselői országgyűlésbe, közjogi és igazságszolgáltatási helyzetében döntő változás mégsem következett be, a vármegyétől ekkor sem vált függetlenné. Ennek ellenére a vármegyei testületen belül megnőtt a politikai befolyása, a csökkent hatáskörű vármegyével szemben érdekeit jobban érvényesíthette. Borsod vármegye Miskolc jogállásával kapcsolatos elképzeléseit jellemzi, hogy követéinek az 1847/48-as rendi országgyűlésre összeállított követutasítása nem tartotta fontosnak a rendezett tanácsú városok felügyeletének megváltoztatását.¹⁴⁸

Az 1849-cel kezdődő neoabszolutizmus alapvető szervezeti és számottevő működésbeli változást hozott a város történetében. Az ítélezési és igazgatási rendszert az 1849. október 17-i „Ideiglenes közigazgatási szervezetről” szóló pátens, az 1850. szeptember 13-i és 1851. aug. 18-i községi rendeletek, az 1851. december 31-i kabineti leirat, az 1852. január 15-i belügyminiszteri rendelet és főleg az 1859. április 23-i községi törvény szabályai határozták meg. Az adott periódusban vált szét először az igazgatás és a bíraskodás, a közigazgatás viszonylagos modernizációja is ekkor következett be. Az állami centralizációs, egységesítési törekvések nehézkesebbé, de pontosabbá tették a helyi adminisztrációt.¹⁴⁹ A városi önkormányzatot ebben a

¹⁴⁷ CZIÁKY F. 1924.; SARLÓS B. 1959.; SARLÓS B. 1970.; VARGA E. 1974.; RÁ CZ L. (szerk.) é.n.; VERES M. 1968.; CSIZMADIA A. 1976.; KAJTÁR I. 1992.; STIPTA I. 1995.

¹⁴⁸ SERESNÉ SZEGŐFI A. 1987. 333–353. p. A városi képviselő kérdésére – az 1848/23. ill. 24. tc.-ek miskolci érvényesítésére, a város irányítására – részletesebben nem kívántunk kitérni, ld. jelen kötetben Fazekas Csaba tanulmányát. A kérdés további általános szakirodalmára: CSIZMADIA A. 1963. 55. p.; KAJTÁR I. 1992. 51–52. p.; GERGELY A. 1981. 72. p.; Miskolc forrásanyagára: MOL. H 2. 1848:201., 618., 629–631., 1045–1050. sz. stb.

¹⁴⁹ KÉRÉSZY Z. 1942. 266–267. p.; CSIZMADIA A. 1976. 88–90. p.; KAJTÁR I. 1992. 56. p.; RÉCSI E. 1854–55. II. köt. 39–40. p.

történelmi periódusban már nem a kamara és a vármegye, hanem az állami intézményrendszer korlátozta. Különböző formában, változó intenzitással, a katonai és polgári eszközök egyidejű felhasználásával érvényesülő centralizmus Miskolcra is kettős hatást gyakorolt. Hátérbe szorítva a szokásszerűséget hatékonyabbá tette a köznapi élet szervezését, ezzel egy időben azonban bénította a helyi öntevékenységet és ellenszenvessé tett minden közérdekű állami törekvést.¹⁵⁰

A városi igazgatás Bach-kori története értékes adalékokkal szolgál a korabeli jogi normák érvényesüléséhez. A magyar koronataromány életviszonyainak szabályozására több mint háromezer új jogszabály jelent meg, ezek döntő többsége végrehajtói közreműködést igénylő rendelet volt. A kényszer hatására átalakított városi szervezet vonakodva teljesítette kötelességét. A képviseleti háttérétől megfosztott hivatalnoki kar az országonál nagyobb mértékben szabotálta az osztrák kormány elvárásait. Különös ellentmondás, hogy a sok tekintetben előremutató 1859. évi községi törvény végrehajtására a politikai viszonyok kedvező irányú változása miatt nem kerülhetett sor.¹⁵¹

A magyar igazságügyi – benne a bírói – szervezet általában nem rokonszenvezett 1849 céljaival. Az osztrák katonai megszállás után a központi és megyei bíróságok nagy része abban reménykedett, hogy működésüket az idegen csapatok nem akadályozzák. Az 1849. november 3-án jóváhagyott és Haynau főparancsnok által 1849. november 10-én kihirdetett – igaz, egyelőre ideiglenesnek tekintett – bírósági szervezeti pátens azonban eloszlatozott minden korábbi illúziót. Az új hatalom az egységes birodalmi koncepcióból kiindulva szabályozta országunk igazságszolgáltatását. Az új jogszolgáltatási rendszer lényeges sajátossága – egyben előremutató vonása – volt, hogy törekedett a közigazgatás és bíraskodás következetes elválasztására. Ezen túl államosította a jogszolgáltatást, felszámolta annak személyi és területi előjogoktól való függését, partikularizmusát. Kétségtelenül modern továbbá az a törekvés, amely a vádhatóság önállósítására irányult; a bíróság keretéből kiváló ügyészség ebben a korban fejlődött ki. Vitathatatlan előrelépés volt a bírói szervezeti hierarchia egyértelművé, áttekinthetővé tétele, a területi és személyi illetékesség

¹⁵⁰ B.-A.-Z. m. Lt. IV. 1501/d. 1–3. dob.; B.-A.-Z. m. Lt. 1501/a. 75. köt.; SZENDREI J. 1911. IV. köt. 311. p.

¹⁵¹ BERZEVICZY A. 1922. 67. p.; KAJTÁRI. 1992. 59. p.; SASHEGYI O. 1981. 113–114. p.

pontos meghatározottsága. Az osztrák bírósági rendszer több eleme átkerült az 1871-es bírósági törvényekbe is.

Egységes szervezetű törvényszékek váltották fel a korábbi sedriákat, a kiváltságos területi bíróságok és szabad királyi városok ítélkezési fórumait is. A korábban döntő befolyást gyakorló közép fokú területi szervek csupán igazgatási szerepkörüket tartották meg. A bírósági szervezet alapegységei új szervek, a járásbíróságok lettek. Mindig a törvényszéknek alárendelten működtek, illetékességi területük pontosan körülhatárolt volt. Hazánk jogtörténetében először jöttek létre az egész országot átfogó – közigazgatástól függetlenített – helyi bíróságok. A járásbíróságokat később anyagi okokból összevonták, egy részüket újra közigazgatási feladatokkal terheltek meg.

Az osztrák neoabszolútizmus egyik maradandó intézkedése a telekkönyvi intézményrendszer kialakítása volt. Az 1855. július 20-i osztrák igazságügy-miniszteri rendelet meghatározta a telekkönyvügy intézésére hivatott szerveket; az 1855. december 15-i pátenst a telekkönyvi rendtartást vezette be. E fontos jogforrások szerint (ellentétben az 1849-es ideiglenes szabályozással, amely a betáblázással kapcsolatos pereket a járásbíróság hatáskörébe utalta) a telekkönyvi ügyek intézésére telekkönyvi tanácsokat (Grundbuchs-Senat) kellett felállítani. A testület a telekkönyvi vonatkozású, elsőfokú bírósági teendőket is ellátta. A telekkönyvi tanácsokat az általános bírói szervezetre tekintettel állították fel. Legtöbb esetben a megyei törvényszékek mellett jöttek létre, elnökük a törvényszék elnöke vagy kijelölt bírója volt. A telekkönyvi tanács működésével szemben a felettes telekkönyvi hatósághoz, az igazgatósághoz (Grundbuchs-Direction) lehetett fordulni; az általa hozott határozatot azonban az illetékes főtörvényszék bírálta el.

A bírósági rendszer – a gyakori szervezeti változtatások ellenére – mindvégig egységes volt abban, hogy az ügyek három fokú elbírálását tette lehetővé. Az osztrák igazságügyi politika azonban ragaszkodott ahhoz, hogy országunk teljes területét átfogó bíróság ne léteüljön. Mindkét fontos szervezeti reform (1849, 1854) Magyarország területét öt kerületre osztotta, ahol öt főtörvényszéket állított fel. A bírósági területek felosztásakor arra is ügyeltek, hogy a korábban egységes Magyarország melléktartományait szintén a birodalmi központ alá rendeljék. Ezzel magyarázható, hogy Erdélyt és Horvátországot a szűkebb értelemben vett Magyarországtól elkülönítve szervezték meg. Az 1849. november 18-án kiadott pátenst a Bánságot

és Bácskát is elszakította Magyarországtól és „Szerb Vajdaság és Temesi Bánság” néven külön tartománynak nyilvánította. A szabályozás következetes volt viszont abban, hogy a járási és törvényszéki fórumok csak első fokú ügyekben járhattak el.

Az 1849. november 3-i pátens a korábbi magyar igazságügyi szervezettől független, fórumrendszerében valamint hatáskörében és eljárásában attól gyökeresen eltérő bírósági rendszert honosított meg. Első fokon három bíróság ítélkezhetett. Ezek egyike volt a járásbíróság, amelynek a rendelet két típusát különítette el. Az egyik változat a „népességi és helybeli” viszonyokra tekintettel alakított járási bíróság volt, amely 500 pengő forintnál kisebb értékű jogvitákkal, bérleti szerződésekkel, birtokháborítással, szolgálati viszonnal összefüggő, korábban a vásári bíróságok által intézett ügyekkel, egyszerűbb megítélésű csődügyekkel és kisebb jelentőségű büntető esetekkel foglalkozott. Az első osztályú járásbíróság a „nagyobb tévtettek fölötti büntető hatóságot” gyakorolta, amelyek területi illetékessége több járásra terjedt ki; bíráit is ezek területéről delegálták. Az ítélőtanács legalább három tagból állt. Az elsőfokú bíróság harmadik fóruma a megyei bíróság volt. Ezek területe több járásbíróságot fogott át, elnökből és „arányos számú” bírói testületből álltak. Székhelyeik általában egybeestek a korábbi vármegyei sedriák központjaival. Polgári jellegű ügyekben három, büntető ügyekben öttagú tanácsban ítélkeztek. E fórumhoz tartoztak a nagyobb perértékű polgári perek, közöttük olyanok is (pl. végrendelet érvényessége, hamis eskü, gyerektartás), amelyeket korábban egyházi bíróságok intéztek. Az egyszerű eljárással nem intézhető csődügyek is a megyei bírósághoz tartoztak, amelyek egyben kereskedelmi törvényszékek is voltak. Nagyobb súlyú büntetőügyek első fokú fóruma is a megyei törvényszék volt.

Másodfokon a megyei törvényszékek jártak el mindkét típusú járásbíróság által hozott ítélet megfellebbezése esetén. Az újonnan szervezett kerületi főtörvényszékek a megyei törvényszékek és a Pesten felállított váltó és kereskedelmi törvényszék másodfokú fórumai voltak. A főtörvényszékek az országunkon belüli legmagasabb szintű bírói szervek voltak. Határai az öt közigazgatási kerületnek megfelelően alakultak, Pest, Sopron, Pozsony, Eperjes, Debrecen, majd 1854–61 között Nagyvárad központtal. Az önálló erdélyi főtörvényszék székhelye Nagyszeben, Horvátországé Zágráb, a szerb Vajdaságé Temesvár volt. Ezen fórumok bírósági tanácsai bécsi aláren-

deltségben, az egykori királyi tábla hatáskörében jártak el. A másodfokú bírói testületek öt tagból álltak. Abban az esetben, ha az első- és másodfokú bíróság ítélete egyező volt, nem lehetett további jogorvoslatot kérni. Az ideiglenes rendezés lehetővé tette, hogy a községi elöljárók a 12 pengő forint érték alatti ügyekben békebíróként járjanak el. Az említett eseteket kivéve az első reform az egyházi bíróságok hatáskörét, szervezetét nem változtatta meg. Az udvari kamara jövedéki és vámcsalási ügyekben gyakorolt hatásköre is érintetlen maradt. Továbbra is különleges eljárási és bírósági szervezeti rendben vonták felelősségre a katonákat, és ítélték meg a császári ház tagjainak vitás ügyeit. A rendelet Pest központtal egy – a megyei törvényszéktől független – váltó és kereskedelmi törvényszéket állított fel.

Az ideiglenes bírósági szervezet életbeléptetése viszonylag gyorsan megtörtént. Az új, véglegesnek szánt rendszer is folyamatosan épült, 1854-re megjelentek az erre vonatkozó szabályok. Az első rendelet az 1849. március 4-i Olmützben kiadott alkotmány 102. §-ának szellemében készült, így törekedett a közigazgatás és bíraskodás elválasztására. Ez azonban költséges volt, ez lehet az oka, hogy a végleges változat szakított ezzel az elképzeléssel. (A császár az olmützi alkotmányt 1851. december 31-én egyébként is visszavonta.) A végleges bírósági rendszerben a legtöbb járási bíróságot ismét összevonták az azonos szintű közigazgatási hatósággal. (Ez volt a szolgabírói hivatal – Stuhlrichter-amt). Ezeket – a járásbírói és végrehajtási feladatokat egyaránt ellátó – hivatalokat Gemischtes Stuhlrichter-amtnak nevezték. Tőlük elkülönülve működtek olyan járásbíróóságok, amelyek önálló szervezetűek („selbständiges Bezirksgericht”) voltak. A takarékoság jegyében alakították meg a törvényszéki székhelyeken működő járásbíróóságokat, melyek hatáskörében a megyei törvényszék egy kiküldött tagja járt el („städtisch-delegiertes Gericht”). A végleges rendszer nem változtatta meg a megyei bíróság hatáskörét; csupán két változatát alakította ki. A hagyományos megyei törvényszék (Comitatsgericht) mellett megjelent a Landgericht („országos törvényszék”), amely a kerület székhelyén működő megyei bíróság volt. Ezek hatásköre egyes (főleg politikai jellegű) ügyekben kiterjedt a kerület egészére. A végleges rendszerben az öt országos főtörvényszék „Oberlandesgericht” néven, az előző korszakhoz képest változatlan hatáskörben működött.¹⁵²

¹⁵² Ideiglenes bírósági határozatok. 1849.; PÁRDÁNYI M. 1954.; BERZEVICZY A. 1922–1926.; SZABAD Gy. 1967.; SASHEGYI O. 1981.; KAJTÁR I. 1986.

A városi igazgatás és jogszolgáltatás 1860–1865 közötti periódusa szintén országos eseményekhez kötődik. A közigazgatás normatív kereteit az 1836-os törvények, a 48-as közjogi alapszabályok, a megyei statútumok és az osztrák idők alatt módosult szokásjogi gyakorlat átvett elemei képezték. A levéltári források (főleg a megyei iratok) igazolják a város sajátos közjogi helyzetét, tükrözik a jellegváltásra irányuló önállósági törekvéseket, az időszak mintegy „kis kiegyezésnek” is tekinthető Miskolcon. Az Októberi Diploma kibocsátása után itt is megtörtént a régi városi hatáskör visszaállítása, a közigazgatás a „cs. kir.” rendőrhatalóságoktól a városi szervekhez került. A helyi közélet szereplői a reorganizáció során az 1848-as törvényeket tekintették irányadónak, de hamar nyilvánvaló lett, hogy a közelmúlt igazgatási gyakorlatát is tekintetbe kell venni. A közigazgatás legitimitását a régi képviselői testület biztosította, igaz gyakori üléseivel, politikai jellegű állásfoglalásaival nem mindig szolgálta a folyamatos és szakmai végrehajtás érdekeit.¹⁵³

A városi tisztújítás során újra feléledt a vármegye és a város közötti régi ellentét. Miskolc végül a szabad királyi városokban szokásos tisztkart választott, képviselői bizottmányának ülésein rendszeresen hangoztatta önállósodási törekvéseit. Ennek eredményeképpen 1861. február 9-én megállapodás jött létre a két közjogi testület között. Miskolc beligazgatási autonómiát, városbírája számára kisebb perértékű ügyekben zavartalan ítélkezési hatáskört kapott. A megye meghátrálását rögzítő egyezség ideiglenes volt, hatálya a törvényhozás korábbra várt döntéséig tartott.¹⁵⁴ Az igazságszolgáltatás visszavétele utáni bíraskodási gyakorlat, az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok helyi végrehajtása arra utal, hogy Miskolc városa az átlagosnál gyorsabban kívánt szakítani a német szellemű törvénykezéssel. Igaz viszont, hogy az elhatárolódás ebben a városban is az évszázados gyakorlat restaurációját jelentette. A provizórium-kori helyi jogszolgáltatás átmeneti jellegű volt Miskolc esetében is. Országos rendezés híján a megyei statútumok szabályai érvényesültek és a neoabszolutizmus község-szervezési elvei éltek tovább. A képviselői szervek szerepe ismét háttérbe szorult, az ügyeket kinevezett tisztviselők intézték. A város és a megye közös irányítás alá került, a főhatóságot királyi biztos látta el. Az igazságszolgáltatás és a közigazgatás vitel-

¹⁵³ B.-A.-Z. m. Lt. IV. 1601/a. 8-25., 72-260. p.; SZENDREI J. 1911. 190. p.

¹⁵⁴ BISTEI A. 1992.; KAJTÁR I. 1992. 62. p. A helyi működési szabályrendeletek korabeli igazságszolgáltatási jelentőségét legalaposabban: RUSZOLY J. 1983.

ben fontos szerepe volt a kinevezett főbírónak és a korábbihoz képest jelentősen megújult tisztviselői karnak. A végrehajtási reszortok alapvetően nem változtak meg, a pénzügyi, rendészeti, bíraskodási jogkör a várost illette meg.¹⁵⁵

Az Országbírói Értekezlet visszaállította a kétfokozatú bíraskodási rendszert. Eszerint első szinten a főbíró járt el a tanácsbeliek közreműködésével, fellebbviteli fórum a városi törvényszék volt. Az októberi diploma közjogi fordulatot ígért az osztrák–magyar viszonyban. Az ítélezés rendszerét tekintve a kibékülést célzó közjogi dokumentum az 1848 előtti állapotokat állította vissza. Néhány időközi rendelkezés azonban hatályban maradt, hiszen az úrbéri rendezésről és az úrszék eltörléséről a Habsburg-korszak pátensei is rendelkeztek. A korszak prominensei az igazságügyi kiegyezés érdekében kompromisszumot kerestek. Az uralkodó ebből a célból hívta össze az Országbírói Értekezletet, amely 1861. január 23-tól március 4-ig ülésezett. A tanácskozáson elhangzottak nyomán készült el az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok (ITSZ) elnevezésű gyűjtemény, amely az igazságszolgáltatás szervezeti kérdéseiben 1868-ig irányadó normává vált, része lett a Corpus Iurisnak.

Az ITSZ visszatért az 1848 előtti magyar bírósági szervezethez, de tekintettel volt az időközi változásokra is. Miskolc esetében a kisebb súlyú igazságszolgáltatási ügyeket a bíró két tanácsnokkal intézte, a nagyobb perértékű jogvitákban a városi törvényszék bíraskodott. A rendelkezés előírta, az ítélezéshez városokban legalább három törvénytudó és állandó bírói tag szükséges. A városi tanács, illetve a városi bíró illetősége kiterjedt a városban lakó minden egyénre és javakra különbség nélkül. Egyedüli kivétel alá csak a megye székháza esett.

A megyei törvényszék szervezetét és hatáskörét az ITSZ nem érintette. Megtartotta szakosztályait (polgári, fenyítő, telekkönyvi törvényszék és árvaszék) is. A reform szükségességét azonban az Országbírói Értekezlet résztvevői is érezték, ezért úgy foglaltak állást, hogy a törvényszék működésének folyamatosságát a „megváltozott viszonyok” miatt feltétlenül biztosítani kell. A jövőendő törvényho-

¹⁵⁵ A tisztviselői kar, egyben a tanács tagjai voltak: főbíró, albíró, rendőrkapitány, főjegyző, aljegyző, két tiszteletbeli aljegyző, főügyész, pénztárnok, pénztári ellenőr, négy tanácsnok, két rendőrhadnagy, birtoknyilvántartó, levéltáros. BISTEI A. 1992. Hasonló jogállású városok általában szerényebb létszámú hivatali kart működtettek. Vö.: SIMONFFY E. 1971. 244–245. p.; HORVÁTH F. 1976. 202. p.

zásnak gondoskodnia kellett arról, hogy az ítéletek meghozatalánál az alispán elnöklete alatt legalább négy „törvénytudó és állandó” tag legyen jelen. A megyei törvényszék hatáskörét az ITSZ nem javasolta megváltoztatni. Az alispáni ítélőszék kompetenciáját (1840/15. tc.) sem kívánták a hagyományoktól eltérő módon átalakítani. Az ITSZ utalt arra, hogy e megyei főtisztviselők „folytonos elfoglaltságuk miatt” egyre nehezebben tudják bírói feladataikat teljesíteni, a törvényes rendezésig az úrbéri és a birtokháborítási ügyeket mégis el kell látniuk. A szolgabírói székek is régi hatáskörükben (1556/28., 1603/3., 1613/23. tc.) működtek tovább. Nem tagadható: a nemzeti fejlődéshez ragaszkodó, a történeti alapon létrejött intézményeket restauráló intézkedések hátráltatták a korszerű ítélkezést. Európa fejlettebb országaiban erre az időre már kialakultak az igazságszolgáltatás modern módszerei, intézményesültek az állampolgári szabadságjogokat garantáló, a hatékony, gyors ítélkezést biztosító eljárási és szervezeti elvek. Országunkban az 1861-es ITSZ-szel a bírósági szervezet terén visszalépés történt. Az 1861-ben megteremtett „igazságügyi kiegyezés” a polgári eljárásjog és az anyagi magánjog fejlesztése terén eredményesebb volt.

Általában elmondható, hogy az 1867. évi kiegyezés után létrehozott bírósági rendszer állandóvá vált, a városi jogszolgáltatásban is megszűnt az időszaki igazságszolgáltatás. E szabály alól csupán a szolgabíró és békebíró ítélkezése, a korlátozott ügykörű választott bíróságok valamint – törvényszékek esetében – az ülésszakok idejére megalakított esküdttörvényszékek képeztek kivételt. A bíróságok ezentúl helyhez kötöttek voltak; szabály szerint csak kijelölt székhelyükön és hivatali helyiségeikben gyakorolhatták az igazságszolgáltatást. A törvényszékek központjait törvény, a járásbíróságok székhelyét, területét és a törvényszékek határait az igazságügy-miniszter állapította meg. A bíróságok folyamatosan működtek, az általános törvényszünet ismeretlen volt. Az 1887/30. tc. 2. §-a törvényszünetet csak az ítélőtáblákra és a Kúriára tartotta fenn, sürgős ügyekben külön szüneti tanácsokat kellett tartani. A bíróságok állami jellege töretlenül érvényesült. Ez az elv – a törvényhozás által megszabott feladatok és korlátok között – kiterjedt azon szervekre is, amelyek átruházott hatáskörben jártak el. Megtörtént a bírósági rendszer egységesítése: az 1871/31-32. tc. megszüntetett minden addigi különleges hatáskörű elsőfokú bíróságot, városi és megyei törvényszéket, úrbéri ítélkező fórumot, bányabíróságot, főszolgabírói vegyesbíróságot, és ezáltal egységes rendszert hozott létre.

A bíróságok felügyelete, egymáshoz és társhatóságaihoz való viszonya szabályozottá vált. Az igazságügy-miniszter főfelügyelete mellett minden bírósági elnök szolgálati felettese, felügyelő hatósága lett bírói munkatársainak. A magasabb fokú bíróság szervezeti – felügyeleti jogot kapott az alacsonyabb szintű felett. A bíraskodási tevékenységre nézve hierarchikus viszony alakult ki az egyes bírósági fokozatok között. Pontosan szabályozottá vált a hatásköri és illetékességi összeütközés során követendő eljárás, az azonos fokú bíróságok egymáshoz való viszonyának kérdése. Törvény szabta meg a bíróságok belső szervezetét, a bírák, a segéd- és kezelőszemélyzet alkalmazási feltételeit, függetlenségük biztosítékait és összeférhetetlenség eseteit. Az igazságszolgáltatás szervezetét nézve a dualista rendszer világosan elkülönítette egymástól a rendes és különös bíróságokat. Az ítélkezés súlypontja a rendes bíróságokra tevődött át. Kiépítésük során határozottan érvényesült a decentralizáció elve, amely szerint a jogviták zömét ott kell elbírálni, ahol azok keletkeztek.

A kiegyezés szabta közjogi keretek között lehetőség nyílt a bírósági rendszer átalakítására is. Ennek első jele az 1868/54. tc. volt, amely a polgári törvénykezési rendtartást szabályozta újra. A törvény radikálisan átalakította az addigi bírósági szervezetet. Polgári ügyekben a szabad királyi városokban és rendezett tanácsú városokban első fokú bírói jogkört a városi bíró vagy helyettese kapott. Megyékben a szolgabíró és esküdtje, valamint a megyei törvényszék járhatott el bírói jogkörben első fokon. Másodfokon a pesti és a marosvásárhelyi királyi ítélőtábla döntött, a bírósági hierarchia élére a pesti székhelyű magyar királyi kúria került. Ez a fórum két osztályra tagozódott. Az egyik a felterjesztett ügyek alakiságának felülvizsgálatát látta el (semmitőszék), a másik a fellebbvitel során érdemi elbírálásra kerülő kérelmekről döntött (legfőbb ítélőtábla).

A törvény jelentős intézkedése volt, hogy korrigálta az ITSZ szabályát a községi bírói hatáskörrel kapcsolatban: az ügydöntő hatáskörét elvonva kimondta, hogy a közigazgatás legalsó szintű tisztviselője nem bíraskodhat, csupán közvetítő joghatósága van. Ez a döntés bátorítan állásfoglalás volt a közigazgatás és bíraskodás elválasztásának máig nehezen tisztázható kérdésében. A kis perértékű ügyek nagy részében igen fontos szempont a gyorsaság, ezzel azonban a perjogi garanciák (védő jelenléte stb.) szorultak háttérbe. Még jelentősebb döntés volt az alispáni ítélőszék megszüntetése, amelynek szerepét a neoabszolutizmusban a járásbíróságok vették át, és

ami által jelentősen csökkent a kulcsfeladatokat ellátó megyei főtisztviselő munkaterhe. Ez a törvény vetett véget az 1723-as bírósági reform által felállított kerületi táblák működésének is. Ezek ügyforgalma egyébként is jelentősen csökkent, mert a több megye illetékességi területét érintő birtokperек nagy részét a korábbi időszakban jelentősen lezárták.

Az új törvénykezési rendtartás a polgári ügyekben eljáró bíróságokra nézve fontos elveket is megállapított. Állást foglalt a törvény előtti egyenlőség mellett, rögzítette, hogy a személyek vagy javak nemesi és nem-nemesi minősége a bírói hatáskörre, illetékességre nincs befolyással (15. §). A törvény a jogbiztonság és az ügyek egységes elbírálása érdekében megállapította a speciális esetekben eljáró bíróságok hatáskörét és illetékességét is. Ingatlan vagyoni jogokban birtokbíróságok döntöttek, amelyek a megyei és kerületi törvényszékekkel, vagy azok telekkönyvi hatóságaival voltak azonosak. Az igazságügyi miniszter rendezett tanácsú mezővárosokat is felhatalmazhatott birtokbírósági tanácsok alakítására. A hitbizományi ügyek külön kezelése megszűnt, ezen jogvitákban a törvény 21. §-a alapján megyei törvényszékek döntöttek. Az egyházi bíróságok elé tartozó ügyek száma is csökkent. Ezután csupán az olyan házassági perekben ítéltettek, amelyek a házassági kötelék érvényességét, az ideiglenes elválást, vagy a házasság felbontását érintették. A házassági jogviszonyra vonatkozó egyéb viták (a születés törvényességének kérdése, a gyermektartás, a válás utáni vagyoni jogi viták) rendes bíróságokra tartoztak. Megszűnt a szentszéki bíróságok több évszázados joga arra is, hogy a végrendeletek alaki feltételeivel kapcsolatos jogvitákban döntsenek. A vásári bíróságok szervezetéről és eljárásáról a törvény részletes szabályokat állapított meg, amelyek a királyi bírósági szervezet 1871/31. tc.-vel történő életbeléptetésével hatályukat veszítették. Ugyanez vonatkozik az átmenetileg életben tartott bányabírósági szervezetre is. A kereskedelmi és váltóügyekben – az 1871-es átszervezésig – első fokon a királyi váltótörvényszékek, másodfokon a királyi váltófeltörvényszék, legfelső szinten a királyi kúria döntött. A törvény választott bíróságokra vonatkozó rendelkezései a dualizmus végéig érvényben voltak. A kerületi táblák az 1868/54. tc. hatálybaléptetésével megszűntek, helyükre ideiglenesen királyi vegyesbíróságok léptek. A törvénykezés átmeneti szerveiként minősíthető vegyesbíróságok első fokon sajtóügyeket, az adókötelezettség megsértésével kapcsolatos pereket, másodfokon a szőlővált-

ság során keletkezett pénzügyi vitákat bíralták el. Az elnökből, két rendes és pótbíróból valamint jegyzőből álló bíróság az egykori kerületi táblák székhelyén működött. A vegyesbíróságokat az 1871/31-32. tc. szüntette meg.

A polgári államépítés első éveiben a korszerű bírósági rendszer kiépítése terén több fontos intézkedés történt. Ennek ellenére még mindig széttagolt, és nehezen áttekinthető volt a bíróságok felépítése. A bírói függetlenség elve, az összeférhetetlenség tilalma deklarálva sem volt, a bírói állás betöltésének továbbra sem voltak pontosan körülhatárolt szakmai feltételei. Ezt a hiányt pótolta a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869/4. tc., amely először foglalt el elvi álláspontot a közigazgatás és a bíraskodás elválasztása mellett. Rögzítette azt az elvet is, hogy „az ítékezés mindig a király nevében történik, a bírákat a király nevezi ki és az állampénztár fizeti”. Ekkor szabták meg első ízben a bírák alkalmazásának szakmai feltételeit, a hivatali összeférhetetlenség szabályait. Elvi súlyú intézkedés volt a bírói függetlenség szabályozása, amely szerint a bíró csak a törvénynek (törvényerejű szokásnak) van alávetve. A bíró – a törvényben szigorúan meghatározott eseteket kivéve – elmozdíthatatlan, áthelyezhetetlen volt, fizetését leszállítani nem lehetett. Ez a törvény sem volt azonban minden meghirdetett elv realizálásában következetes. Nem választotta el következetesen a közigazgatást a bíraskodástól; a kihágási ügyek nagy részét továbbra is közigazgatási hatóságokra bízta, miközben a bíróság is végzett közigazgatási feladatokat (telekkönyvezés, választási biztosság). Többen nem tartották a bírói függetlenséggel összeegyeztethetőnek azt az intézkedést sem, amely szerint a bírói kinevezésekre az igazságügy-miniszter tett előterjesztést. Fontos garanciális rendelkezés volt a bírák büntetőjogi és anyagi felelősségének szabályozása (1871/8. tc.). Ez volt az első törvény, amely megszabta, milyen esetekben és mely fórumok dönthettek az igazságszolgáltatás kulcsszereplőinek ügyeiben. Alapelvként rögzítette, hogy bíró magatartása felett csak bírói testület mondhat ítéletet. Kizárta a végrehajtó hatalom közvetlen beavatkozását a bírói ügyekbe.¹⁵⁶

Az 1868/54. tc. még három évig lehetővé tette az önkormányzati igazságszolgáltatást, ez egyben az önálló városi bíraskodás utolsó időszaka volt Miskolcon is. A magánjogi jellegű jogvitákat 1871 vé-

¹⁵⁶ RÁTH Gy. 1861.; ÖKRÖSS B. 1863.; NÉVAI L. 1961.; SASHEGYI O. 1981.; MÁTHÉ G. 1982.; BÓNIS Gy. – DEGRÉ A. – VARGA E. 1996.

gégig még a városi bíró vagy helyettese, nagyobb jelentőségű ügyekben a városi törvényszék látta el. A törvényszék hetenként, meg lehetős szabályossággal, legtöbbször Éles János albíró elnöklete alatt ülésezett. Az ülések egy részét Farkas Károly főbíró vezette. A bíróság kivétel nélkül testületi határozatot hozott, az ítékezésben törvényszéki tanácsnokok, közgyámok vettek részt. Az ülések jegyzőkönyveit Diószeghy György törvényszéki jegyző vezette, aki az ítéleteket is fogalmazta.¹⁵⁷ Az eljárás a felek kérelmére indult. A városi törvényszék gyakorlatában szigorúan ragaszkodtak az ügyfelek rendelkezési jogosultságaihoz. Minden esetben felfüggesztették a pert, ha az előzetes kérdésben büntetőbíróság döntött, illetve, ha a perben kiskorú személy nem rendelkezett megfelelő képvisellel. Gyakori volt a per felfüggesztése azért, mert egy büntetőbíróságot kellett előzetes döntés céljából megkeresni. Az is előfordult, hogy az áttételre az ítélet meghozatala után került sor.¹⁵⁸

Az ítékezés hátramaradt dokumentumaiból kiderült, hogy az eljárás során a formális jogegyenlőség érvényesült, a korábbi rendi állás sem az alkalmazandó anyagi jogi szabályok, sem az eljárás rendje terén nem játszottak szerepet. Az ingatlan vagyon esetén a városi bíróságnak nem volt hatásköre. Ezt a jogkört a megyei törvényszékek látták el. A város törvényszéke – történetében először – átvette a korábbi egyházi bíróságoktól a házassági vagyonjogi és a végrendeletek érvényességével kapcsolatos pereket. Korlátlan volt a városi törvényszék első fokú hatásköre az árva- és gyámhatósági ügyekben. A bíróság illetékességét az alperesnek rendes lakhelye vagy állandó szállása szabályozta. A vizsgált időszakban a bíróság ügyeinek kb. 10%-a megkeresés volt. A társhatóságok hivatalos felhívásának a bíróság köteles volt eleget tenni. A korabeli városi igazságszolgáltatási eljárás sommás vagy rendes volt. Az előbbi esetben egyes bíró, az utóbbiban a városi törvényszék járt el. Sommás eljárás alá tartoztak a 300. forint értéken aluli keresetek, az olyan ügyek, amelyeket a felek ilyen eljárásra utaltak, a két évnél nem régibb kamatok, életjáradék, tartási és élelmezési kötelezettségek teljesítése iránti keresetek, a két évnél nem régibb bér és haszonbér megfizetése iránti keresetek, a mezőrendőri ügyek, a szolgálati, fuvarozási, szállítási és munkabérek vagy díjak iránti keresetek az összegre való tekintet nélkül.

¹⁵⁷ B.-A.-Z. m. Lt. IV. 1606/a. 8–9. köt.

¹⁵⁸ B.-A.-Z. m. Lt. IV. 1606/a. 8. köt. 516/870. sz.

A sommás eljárásban a tárgyalás szóbeli és nyilvános volt. Ebben az esetben nem kellett írásos keresetlevelet benyújtani, a szóbeli kérelmet a bíróság foglalta írásba. A bíróság a jegyzőkönyv felvételekor kitzúzte a tárgyalás helyét és idejét, meghagyva a feleknek, hogy bizonyítékaikat hozzák magukkal. A tárgyalási határnap rövid volt, Miskolcon lakó ügyfelek esetén három nap. Ha a tárgyalásra mindkét fél megjelent, a bíró „felvette” az ügyet, a keresetet alperesnek felolvasta, a felek közt egyeztetést kísérelt meg. Ha ez nem sikerült, alperest a kifogások s a védelmére szolgáló körülmények és bizonyítékok előterjesztésére szólította fel. A megállapított tényállást a felek jelenlétében s a bizonyítékokra hivatkozva röviden jegyzőkönyvbe foglalta, s a felek előtt felolvasta. Ha a felek a tárgyalás folytán tanúkra hivatkoztak és a tárgyalásra tanúikkal együtt jelentek meg, ezeket a bíró azonnal kihallgatta. A tanúkhöz a kérdést a bíró intézte s azok válaszait röviden a perről fölvett jegyzőkönyvbe vette. Minden tanú kihallgatása után a felek külön kérdéseket indítványozhattak. A sommás perben is helye volt az eskü általi bizonyításnak. Ha a felek az eljárás során megegyeztek, az egyességet jegyzőkönyvbe vették, amely az ítélet erejével bírt. Az eljárás berekesztése után a bíró azonnal ítéletet mondott, s abban a vesztes fél rovására legfeljebb nyolc napig terjedő határidőt szabott. A szóban kihirdetett ítéletet 24 órán belül írásba kellett foglalni.

A rendes eljárás nyilvános volt. A bíróság által tárgyalandó perek jegyzékét legalább három nappal a tárgyalás előtt a bíróságon ki kellett függeszteni.¹⁵⁹ A tárgyaláson a bíróság elrendelhetette a nyilvánosság kizárását, ha a „közérkölség” vagy a felek bármelyikének érdekében állott. A tanácskozás, ítélethozatal és annak hitelesítése zárt ülésben, az ítélet és indokainak kihirdetése pedig általában ugyanazon ülésben, de minden esetben nyilvánosan történt. A rendes eljárás során sajátos, a törvény rendelkezéseiből fakadó szabályok érvényesültek. Köztudomású tényeket nem kellett bizonyítani. A perek során alkalmazott bizonyítási eszközök a beismerés, az okirat, a tanúvallomás, a bírói szemle és eskü voltak. A bíróság előtt tett beismerést később visszavonni vagy módosítani nem lehetett. A miskolci törvényszék bizonyítási tevékenységében legnagyobb szerepe az okirati bizonyításnak volt. Ebben a tárgykörben érkezett a legtöbb hatósági megkeresés is.¹⁶⁰ A perekben főleg közokiratokat, üzleti könyve-

¹⁵⁹ B.-A.-Z. m. Lt. IV. 1606/a. 8. köt. 447/870. sz.

¹⁶⁰ B.-A.-Z. m. Lt. IV. 1606/a. 8. köt. 259/870., 287/870., 440/870., 1065/870. sz.

ket, hatósági igazolásokat használtak fel.¹⁶¹ A tanúbizonyítás szintén jelentős volt. Két tanú egybehangzó vallomása olyan tény iránt, melynél együtt jelen voltak, teljes bizonyító erővel bírt. A bíróság elvárta azonban, hogy a tanúk vallomásai saját közvetlen tudomáson alapuló, világos és határozott legyen. Nem lehetett tanú, aki az esküvel bizonyítandó tény történetkor tizenkettedik életévét nem töltötte be, továbbá, aki elmebeli vagy testi fogyatkozásnál fogva a valóságot bizonyosan meg nem tudhatták, vagy azt kétségtelen módon előadni nem képesek; végül aki hamis tanúságért vagy hamis esküért már büntetve volt. A tanúk kihallgatása szabott rend szerint történt.¹⁶² A tényállás tisztázása érdekében a bíróság gyakran rendelt el bírói szemlét. Előfordult, hogy a szemlére szakértőket küldtek ki. Ha más bizonyíték nem volt, a bíróság esküt rendelt el.¹⁶³ A bíróság a tárgyalás végén végzést vagy ítéletet hozott. A határozatoknak tartalmazniuk kellett a végrehajtás pontos szabályait is.¹⁶⁴

A városi törvényszék 1871. december 30-án tartotta utolsó ülését. Ekkor már nem tárgyaltak peres ügyeket, feladatuk a hátralék lajstromozása és a királyi járásbíróság részére történő átadása volt. 1872. január 1-jétől kezdve a Miskolcon keletkezett vitás ügyeket is az állami bíróságok döntötték el. Az önkormányzati igazságszolgáltatás története városunkban is lezárult.

1872-1909

A VÁROS JOGÁLLÁSAVAL ÖSSZEFÜGGŐ ESEMÉNYEK, INTÉZKEDÉSEK

Az Októberi Diplomát követően már megtörtént a városi funkciók helyreállítása Miskolcon. A város területén megszűnt a járási főszo-

¹⁶¹ B.-A.-Z. m. Lt. IV. 1606/a. 8. köt. 628/870., 9. köt. 66/871., 656/871. sz.

¹⁶² Mindenik tanúhoz hivatalból a következő általános kérdéseket intézték: 1) mi a vezeték- és keresztnéve; 2) hány éves; 3) milyen vallású; 4) mi az állása vagy üzlete; 5) rokonságban vagy sógorságban van-e a felekkel és hányad ízben; 6) nincs-e haragban a bizonyító fél ellenfelével; 7) nem áll-e a bizonyító fél ellenfelével perben; 8) nem háramlik-e rá a perből haszon vagy kár; 9) nem ígértetett vagy adatott-e valami a tanúnak a vallomásaért, és ha igen: ki által; 10) nem volt-e a tanú, teendő vallomása iránt utasítva, vagy arra rábeszélve, és ha volt: ki által? B.-A.-Z. m. Lt. IV. 1606/a. 8. köt. 234/870., 237/870., 354/870., 447/870., 462/870., 650/870., 9. köt. 576/871. sz.

¹⁶³ B.-A.-Z. m. Lt. IV. 1606/a. 8. köt. 532/870., 607/870. sz.

¹⁶⁴ B.-A.-Z. m. Lt. IV. 1606/a. 8. köt. 303/870., 321/870., 376/870., 670/870. sz.